

І М Е Н Е М У К Р А Ї Н И

Р І Ш Е Н Н Я

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання)

м. Київ

2 листопада 2004 року Справа N 1-33/2004

N 15-рп/2004

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Вознюка Володимира Денисовича - головуєчий,

Євграфова Павла Борисовича,

Іващенко Володимира Івановича,

Костицького Михайла Васильовича,

Малинникової Людмили Федорівни,

Мироненка Олександра Миколайовича,

Німченка Василя Івановича,

Пшеничного Валерія Григоровича,

Савенка Миколи Дмитровича,

Скоморохи Віктора Єгоровича - суддя-доповідач,

Станік Сюзанни Романівни,

Тихого Володимира Павловича,

Ткачука Павла Миколайовича,

Чубар Людмили Пантеліївни,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Пилипчука Петра Пилиповича - Першого заступника Голови Верховного

Суду України; представників Верховної Ради України: Кармазіна Юрія Анатолійовича - народного депутата України, голови підкомітету з

питань законотворчості, систематизації законодавства України та узгодження його з міжнародним правом Комітету Верховної Ради України з

питань правової політики, Селіванова Анатолія Олександровича - Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді

України, а також залучених до участі в розгляді справи: Носова Владислава Васильовича - Постійного представника Президента України в

Конституційному Суді України; представника Генеральної прокуратури України Лобача Віктора Петровича - заступника начальника

управління підтримання державного обвинувачення в судах; представників Міністерства внутрішніх справ України: Зубчука Віктора

Андрійовича - заступника Міністра внутрішніх справ України, Захарова Віктора Івановича - начальника Головного слідчого управління,

Ростова Ігоря Олександровича - заступника начальника управління Головного слідчого управління; представника Міністерства юстиції

України Ємельянової Інни Іванівни - заступника Міністра юстиції України,

розглянув на пленарному засіданні справу щодо відповідності [Конституції України](#) (конституційності) положень статті [69 Кримінального](#)

[кодексу України](#) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., N 25-26, ст. 131).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей [39](#), [40](#) Закону України "[Про Конституційний Суд України](#)" стало конституційне подання

Верховного Суду України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями [71](#), [83](#) Закону України "[Про Конституційний Суд України](#)" є наявність спору щодо

конституційності положень статті [69 Кримінального кодексу України](#).

Заслухавши суддю-доповідача Скомороху В.Є., пояснення Пилипчука П.П., Кармазіна Ю.А., Селіванова А.О., Носова В.В., Лобача В.П.,

Ростова І.О., Ємельянової І.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання - Верховний Суд України - звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням вирішити

питання щодо конституційності положень статті [69 Кримінального кодексу України](#) (далі - Кодекс) в тій частині, яка унеможливає

призначення особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

Зокрема, частина перша статті [69 Кодексу](#) містить положення, згідно з яким за наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання та

істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може за особливо

тяжкий, тяжкий злочин або злочин середньої тяжкості призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті

Особливої частини цього [Кодексу](#), або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті за цей

злочин.

Посилаючись на статтю [24 Конституції України](#), автор клопотання зазначає, що всі особи, які вчинили злочини, мають рівні права й однакові

обмеження у правах. Обсяг прав і обмежень осіб, які вчинили злочини, визначається законом і залежить насамперед від ступеня тяжкості

вчинених злочинів (стаття [12 Кодексу](#)). Проте, на відміну від осіб, які вчинили особливо тяжкий, тяжкий злочин або злочин середньої тяжкості

і яким може бути призначено більш м'яке, ніж передбачено законом, покарання, особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, статтею [69](#)

[Кодексу](#) такого права не передбачено.

Тому призначення покарання нижче від найнижчої межі на підставі статті [69 Кодексу](#) лише за вчинення особливо тяжкого, тяжкого злочину

або злочину середньої тяжкості є дискримінацією стосовно осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, оскільки вони перебувають у

гіршому становищі. Судова практика, наведена суб'єктом права на конституційне подання, свідчить, що положення статті [69 Кодексу](#)

застосовуються судами неоднозначно.

2. Президент України в листі до Конституційного Суду України зазначає, що стаття [69 Кодексу](#) не відповідає статті [24](#), пункту 2 частини

третьої статті [129 Конституції України](#) в тій частині, яка унеможливає призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом,

особам, які винні у вчиненні злочинів невеликої тяжкості.

Голова Верховної Ради України у письмовому поясненні до Конституційного Суду України стверджує, що статтею [69 Кодексу](#) особи, які

вчинили злочини невеликої тяжкості, поставлені в гірші умови, ніж ті, які вчинили більш тяжкі злочини. Водночас він вважає, що правова

позиція щодо конституційності положення статті [69 Кодексу](#) в тій частині, яка унеможливає призначення більш м'якого покарання, ніж

передбачено законом, особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, не може бути використана у судовій практиці до прийняття Верховною

Радою України закону, в якому має бути врегульовано питання щодо можливості призначення більш м'якого покарання особам, які вчинили

злочини невеликої тяжкості.

Фахівці, які дали відповіді на запит судді-доповідача, дотримуються різних позицій.

Так, науковці Київського юридичного інституту МВС України, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національної

академії внутрішніх справ України, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича дійшли висновку про

неконституційність положень статті [69 Кодексу](#). Проте в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Львівському

юридичному інституті МВС України, Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого дотримуються протилежного

погляду: норми статті [69 Кодексу](#) не суперечать [Конституції України](#). Вчені Одеської національної юридичної академії вважають, що

положення статті [69 Кодексу](#) не відповідають закономірностям диференціації кримінальної відповідальності та принципу рівності у кримінальному праві.

3. На пленарному засіданні Конституційного Суду України представники суб'єкта права на конституційне подання та Президента України підтвердили точку зору щодо невідповідності [Конституції України](#) положень статті [69 Кодексу](#). Такої ж думки дотримувався і представник Міністерства внутрішніх справ України.

Позиція представників Верховної Ради України полягала у тому, що через тлумачення не можна заповнити прогалину та визнати неконституційними положення статті [69 Кодексу](#), яка не суперечить [Конституції України](#). Цю проблему повинен розв'язати законодавець. Представники Генеральної прокуратури України та Міністерства юстиції України вважали положення статті [69 Кодексу](#) такими, що узгоджуються зі статтею [24 Конституції України](#).

4. Конституційний Суд України, вирішуючи порушене у конституційному поданні питання, виходить з такого.

4.1. Україна є правовою державою (стаття [1 Конституції України](#)). Відповідно до [Основного Закону України](#) людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті [3](#)); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (частина друга статті [3](#)); права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття [21](#)); кожен має право на повагу до його гідності (частина перша статті [28](#)); права і свободи людини і громадянина захищаються судом (частина перша статті [55](#)); однією з основних засад судочинства є рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (пункт 2 частини третьої статті [129](#)).

Відповідно до частини першої статті [8 Конституції України](#) в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права - це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в [Конституції України](#).

Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість - одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню.

У сфері реалізації права справедливості проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення.

Окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права - є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість. Це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та рамки покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного. Адекватність покарання ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та свобод людини і громадянина, зокрема права на свободу, які не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених [Конституцією України](#).

Безпосереднім вираженням конституційних принципів додержання гуманізму, справедливості й законності є реалізована в нормах [Кодексу](#) можливість особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, бути звільненою від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (стаття [45](#)), з примиренням винного з потерпілим та відшкодуванням завданих ним збитків або усуненням заподіяної шкоди (стаття [46](#)), з передачею особи на поруки (стаття [47](#)), зі зміною обстановки (стаття [48](#)); особа може бути звільнена від покарання, якщо на час розгляду справи в суді її не можна вважати суспільно небезпечною (частина четверта статті [74](#)) тощо.

Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі статей [47, 48 Кодексу](#) та звільнення від покарання згідно з частиною четвертою статті [74 Кодексу](#) застосовується до осіб, які вчинили злочини невеликої або середньої тяжкості. Це є свідченням реалізації принципу юридичної рівності громадян у процесі диференціації кримінальної відповідальності.

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (частина перша статті [50 Кодексу](#)). Суд індивідуалізує покарання, необхідне і достатнє для виправлення засуджених, а також для запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (частина друга статті [50 Кодексу](#)).

Статтею [65 Кодексу](#) встановлено загальні засади призначення покарання, відповідно до яких суд призначає покарання: 1) у межах, установлених у санкції статті Особливої частини цього [Кодексу](#), що передбачає відповідальність за вчинений злочин; 2) відповідно до положень Загальної частини цього [Кодексу](#); 3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання (частина перша); підстави для призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено відповідною статтею Особливої частини цього [Кодексу](#) за вчинений злочин, визначаються статтею [69](#) цього [Кодексу](#) (частина третя).

Наведене свідчить, що загальні засади призначення покарання не містять винятків щодо неврахування ступеня тяжкості стосовно класифікації злочинів до злочинів невеликої тяжкості і поширюються на всі злочини незалежно від ступеня їх тяжкості.

Можливість застосування до осіб, які вчинили злочин невеликої тяжкості, інших норм, що передбачають правові підстави і порядок звільнення від кримінальної відповідальності та від покарання (статті [44, 45, 46, 47, 48, 74 Кодексу](#)), не може бути перепорою для індивідуалізації покарання, зокрема, шляхом призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

Проте цього способу індивідуалізації покарання для осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, статтею [69 Кодексу](#) не передбачено, хоча в ній йдеться про особливі підстави, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину для осіб, які вчинили особливо тяжкі, тяжкі і середньої тяжкості злочини. Тим самим норми зазначеної [статті](#) суперечать основоположному принципу правової держави - справедливості, оскільки особи, які вчинили злочини невеликої тяжкості, поставлені в гірші умови, ніж ті, які вчинили більш тяжкі злочини.

Правову позицію щодо дотримання справедливості Конституційний Суд України висловив у Рішенні від 30 січня 2003 року N 3-рп/2003 у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора: "Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах".

Верховенство права, будучи одним з основних принципів демократичного суспільства, передбачає судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу.

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих [Конституцією](#) та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави.

Вимога додержувати справедливості при застосуванні кримінального покарання закріплена і в міжнародних документах з прав людини, зокрема у статті [10 Загальної декларації прав людини 1948 року](#) (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року), статті [14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року](#), статті [6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року](#). Зазначені міжнародні акти згідно з частиною першою статті [9 Конституції України](#) є частиною національного законодавства України.

Це кореспондується з рекомендаціями, які містяться в пунктах 2.1, 2.2, 2.3 прийнятих Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 45/110 від 14 грудня 1990 року [Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням](#)

[\(Токійські правила\)](#). Ці [правила](#) застосовуються до всіх осіб, щодо яких здійснюється судове переслідування, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, віку, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, місця народження чи іншого статусу (пункт 2.2). Поряд з іншими обставинами мають бути враховані, зокрема, характер і ступінь тяжкості правопорушення, дані про особу правопорушника, а також інтереси захисту суспільства тощо (пункт 2.3).

Міжнародними рекомендаціями щодо застосування такого виду покарання, як штраф, передбачено враховувати його адекватність матеріальному стану покараного та можливість заміни ув'язнення, де це можливо, штрафом.

Положення статті [69 Кодексу](#) порушують один із основоположних принципів верховенства права - справедливості, оскільки позбавляють рівної можливості призначення основного покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті Особливої частини цього [Кодексу](#), або переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті за конкретний вид злочину, особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, ступінь суспільної небезпечності яких значно нижчий, ніж особливо тяжких, тяжких злочинів та злочинів середньої тяжкості.

Закон не може ставити в більш несприятливе становище винних осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, порівняно з винними особами, які вчинили більш тяжкі злочини. Не маючи можливості призначити більш м'яке покарання, суд не зможе належно індивідуалізувати покарання і забезпечити його справедливості.

Принципу справедливості було дотримано у статті [44 Кримінального кодексу України 1960 року](#), яка передбачала, що суд, враховуючи виняткові обставини справи та особу винного і визнаючи необхідним призначити йому покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої законом за даний злочин, або перейти до іншого, більш м'якого виду покарання, може допустити таке пом'якшення з обов'язковим зазначенням його мотивів. Призначення судом більш м'якого покарання здійснювалося щодо всіх осіб, які вчинили злочини, незалежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину.

4.2. Відповідно до положень [Конституції України](#) громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Принцип рівності всіх громадян перед законом - конституційна гарантія правового статусу особи, що поширюється, зокрема, на призначення кримінального покарання. Притягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності не лише означає рівність усіх осіб перед законом, а й передбачає встановлення в законі єдиних засад застосування такої відповідальності.

Проте в окремих випадках забезпечення рівності перед законом унеможлиблюють норми статті [69 Кодексу](#). Так, суд не може призначити більш м'яке покарання особі, яка вчинила хуліганство, передбачене частиною першою статті [296 Кодексу](#), на відміну від особи, яка вчинила ті самі дії групою осіб, що кваліфікуються за частиною другою статті [296 Кодексу](#).

Як свідчать надані Верховним Судом України матеріали правозастосовної практики, призначення судами покарання особам, які вчинили злочини, є надзвичайно важливою сферою, в якій реалізуються принципи верховенства права і справедливості. Санкції окремих статей [Кодексу](#), якими встановлено кримінальну відповідальність за злочини невеликої тяжкості, не передбачають більш м'якого виду покарання - штрафу. Санкції інших статей [Кодексу](#) встановлюють штраф у розмірах, що перевищує мінімальний розмір (30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), у тому числі штрафи, мінімальний розмір яких становить або перевищує 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Однак правова держава, вважаючи покарання передусім виправним та превентивним засобом, має використовувати не надмірні, а лише необхідні і зумовлені метою заходи. Обмеження конституційних прав обвинуваченого повинно відповідати принципу пропорційності: інтереси забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та безпеки тощо можуть виправдати правові обмеження прав і свобод тільки в разі адекватності соціально обумовленим цілям. Положення про незастосування статті [69 Кодексу](#) до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, таким цілям не відповідає. Надання суду права у виняткових випадках, за наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання, та даних про особу обвинуваченого, застосовувати норму статті [69 Кодексу](#) і до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, сприяє б забезпеченню пропорційності соціально виправданих цілей покарання.

Не може бути підставою для унеможливлення призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, особам, які вчинили злочин невеликої тяжкості, зокрема, відсутність кримінальної відповідальності за готування до злочину невеликої тяжкості (частина друга статті [14 Кодексу](#), за скоєння деяких діянь, які мають ознаки злочину невеликої тяжкості для окремих категорій неповнолітніх (частина друга статті [22 Кодексу](#)), невизнання вчиненим злочинною організацією злочину невеликої тяжкості (частина четверта статті [28 Кодексу](#)).

Керуючись загальними засадами призначення покарання (стаття [65 Кодексу](#)), суд має призначити покарання конкретній особі за конкретний злочин, максимально індивідуалізуючи покарання. Непритягнення до кримінальної відповідальності іншої особи за готування до злочину невеликої тяжкості або окремої категорії неповнолітніх тощо не виключає індивідуалізації покарання шляхом призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Відсутність цього способу індивідуалізації покарання особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, є порушенням конституційних положень щодо рівності громадян перед законом.

На реалізацію принципу, встановленого частиною другою статті [61 Конституції України](#), згідно з яким юридична відповідальність особи має індивідуальний характер, спрямовані положення статті [65 Кодексу](#). Цей принцип, зокрема, конкретизовано у положеннях Загальної частини Код [ексу](#) щодо системи покарань, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування, у тому числі призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, тощо. Призначене судом покарання повинно відповідати ступеню суспільної небезпечності злочину, обставинам його вчинення та враховувати особу винного, тобто бути справедливим. Про це свідчить пункт 3 частини першої статті [65 Кодексу](#), відповідно до якого суд призначає покарання, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Згідно з принципом індивідуалізації юридичної відповідальності при призначенні покарання суд має враховувати обставини справи (як ті, що обтяжують, так і ті, що пом'якшують покарання) щодо всіх осіб незалежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину. Цей конституційний принцип не лише закріплено в положеннях Загальної частини [Кодексу](#), його покладено в основу нормативного встановлення кримінальної відповідальності в законодавстві України.

Положення [Конституції України](#) щодо людини, її прав і свобод, а також частини другої статті [65](#), статті [66 Кодексу](#), частини другої статті [223](#), пункту 5 частини першої статті [324](#), частини першої статті [334 Кримінально-процесуального кодексу України](#) (далі - КПК України), спрямовані на виявлення та врахування обставин, які обтяжують та пом'якшують покарання, свідчать про гуманістичну направленість [Основного Закону України](#) та кримінального і кримінально-процесуального законодавства України, про поширення загальних засад призначення покарання на всі вчинені злочини незалежно від ступеня їх тяжкості.

Вирішуючи питання про призначення покарання на підставі частини другої статті [65](#), частини першої статті [69](#), положень відповідних санкцій Особливої частини [Кодексу](#), суди не в змозі реалізувати положення частини другої статті [61 Конституції України](#), зазначених вище статей [КПК України](#) до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості. Отже, положення частини першої статті [69 Кодексу](#) обмежує дію конституційних принципів рівності громадян перед законом та індивідуалізації юридичної відповідальності. Тим самим не дотримуються принципи справедливості і рівності покарання, оскільки особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, унеможливується призначення більш м'якого покарання.

5. Конституційне право на судовий захист належить до невідчужуваних та непорушних. Кожен під час розгляду будь-якої справи, в тому числі кримінальної, щодо діяння, у вчиненні якого обвинувачується, має право на правосуддя, яке відповідало б вимогам справедливості.

Право на судовий захист конкретизовано статтею [6](#) Закону України "[Про судоустрій України](#)". Відповідно до частини першої статті [6](#) цього [Закону](#) всім суб'єктам правовідносин гарантується захист їх прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом, утвореним відповідно до закону. За частиною другою [цієї статті](#) для забезпечення всебічного, повного та об'єктивного розгляду справ, законності судових

рішень в Україні діють суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Право на судовий захист передбачає також можливість звернення всіх учасників судового провадження, у тому числі підсудного, до судів апеляційної та касаційної інстанцій.

Згідно з пунктом 5 частини першої статті [367](#), пунктом 3 частини першої статті [398 КПК України](#) невідповідність призначеного судом покарання тяжкості злочину та особі засудженого є підставою для скасування або зміни вироку чи постанови суду при розгляді справ відповідно в судах апеляційної та касаційної інстанцій. Невідповідним ступеню тяжкості злочину та особі засудженого визнається таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею [Кодексу](#), але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим як внаслідок м'якості, так і суворості (стаття [372 КПК України](#)). На підставі пункту 1 частини першої статті [373 КПК України](#) апеляційний суд змінює вирок у випадку пом'якшення призначеного покарання, коли визнає, що покарання за своєю суворістю не відповідає тяжкості злочину та особі засудженого.

Таким чином, навіть за наявності декількох пом'якшуючих обставин особи, які вчинили злочини невеликої тяжкості, обмежені в реалізації щодо них принципу справедливості покарання.

Істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону є такі порушення вимог [КПК України](#), які перешкодили чи могли перешкодити суду повно та всебічно розглянути справу і постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок чи постанову (частина перша статті [370 КПК України](#)).

Конституційний Суд України вважає, що встановлення законодавцем недиференційованого покарання та неможливість його зниження не дозволяє застосовувати покарання до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, розміру заподіяних збитків, форми вини і мотивів злочину, майнового стану підсудного та інших істотних обставин, що є порушенням принципу справедливості покарання, його індивідуалізації та домірності.

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що стаття [69 Кодексу](#) не відповідає положенням [Конституції України](#) в частині, яка унеможливує призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, або перехід до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті за цей злочин, особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості.

На підставі викладеного та керуючись статтями [147](#), [150 Конституції України](#), статтями [51](#), [61](#), [63](#), [69](#), [73](#), [83](#) Закону України "[Про Конституційний Суд України](#)", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Визнати таким, що не відповідає [Конституції України](#) (є неконституційним), положення частини першої статті [69 Кримінального кодексу України](#) в частині, яка унеможливує призначення особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.
2. Положення частини першої статті [69 Кримінального кодексу України](#), визнане неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.
3. Верховній Раді України привести положення статті [69 Кримінального кодексу України](#) у відповідність з Рішенням Конституційного Суду України.
4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене. Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Іващенко В.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання)

На підставі статті [64](#) Закону України "[Про Конституційний Суд України](#)" вважаю за необхідне викласти окрему думку стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності [Конституції України](#) (конституційності) положень статті [69 Кримінального кодексу України](#) (справа про призначення судом більш м'якого покарання) (далі - Рішення).

Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає [Конституції України](#) (є неконституційним), положення частини першої статті [69 Кримінального кодексу України](#) (далі - Кодекс) в частині, яка унеможливує призначення особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, з чим не можна погодитися з таких причин.

Відповідно до [Конституції України](#) закони, інші правові акти або окремі їх положення, визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність (частина друга статті [150](#)). Це означає, що правові норми, які досліджуються Конституційним Судом України, мають безпосередньо врегулювати певні правовідносини, що узгоджується з правовою позицією Конституційного Суду України, згідно з якою до його повноважень не належить усунення прогалін у чинному законодавстві (1).

У частині першій статті [69 Кодексу](#) йдеться про призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, лише стосовно осіб, які вчинили особливо тяжкий, тяжкий злочин або злочин середньої тяжкості. Унеможливлення призначення такого покарання особам, які вчинили злочин невеликої тяжкості, лише впливає зі змісту цієї статті [Кодексу](#). Тобто має місце прогалина у законодавстві, яка не може визнаватися неконституційною, оскільки її усунення не належить до повноважень Конституційного Суду України та може призвести до правових наслідків, що не визначені ні [Конституцією України](#), ні законами України.

Слід зауважити, що на ці обставини звертав увагу Голова Верховної Ради України, який у відповіді на запит Конституційного Суду України з приводу питання, порушеного Верховним Судом України, зокрема, зазначив, що правова позиція щодо конституційності положення статті [69 Кодексу](#) в тій частині, яка унеможливує призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, не може бути використана у судовій практиці до прийняття Верховною Радою України закону, в якому має бути врегульоване питання про можливість призначення більш м'якого покарання особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості.

За [Конституцією України](#) виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них (пункт 22 частини першої статті [92](#)); прийняття законів належить до повноважень Верховної Ради України (пункт 3 частини першої статті [85](#)). Відповідно до статті [3 Кодексу](#) законодавство України про кримінальну відповідальність становить [Кримінальний кодекс України](#) (частина перша); злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим [Кодексом](#) (частина третя).

Отже, прийнявши зазначене Рішення, Конституційний Суд України діяв без урахування вимог статті [6](#), пункту 22 частини першої статті [92](#), статті [150 Конституції України](#) і де-факто перебрав на себе виключні повноваження Верховної Ради України щодо визначення відповідальності за вчинення злочинів.

У резолютивній частині Рішення, на жаль, не наведено положень [Конституції України](#), яким не відповідає те, що Конституційним Судом України було визнано неконституційним. Проте, проаналізувавши зміст мотивувальної частини Рішення, можна зробити висновок, що, прийнявши статтю [69 Кодексу](#), Верховна Рада України порушила положення [Конституції України](#) щодо рівності громадян перед законом (частина перша статті [24](#)), їх права на судовий захист (стаття [55](#)). Крім цього, зазначена норма [Кодексу](#) не узгоджується з конституційним принципом верховенства права та ідеологією "справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в [Конституції України](#)" (підпункт 4.1 мотивувальної частини Рішення).

На мою думку, з таким висновком не можна погодитися насамперед тому, що із сформульованого у Рішенні визначення принципу

верховенства права впливає можливість протиставлення законодавства і таких "соціальних регуляторів", як норми моралі, традиції, звичаї тощо. Притому в разі колізії норм законів і цих "регуляторів" пріоритет надається останнім, оскільки закон "іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи" (підпункт 4.1 мотивувальної частини Рішення). Хотів би також висловити своє бачення проблеми щодо застосування принципу справедливості у кримінальному законодавстві. Відповідно до [Конституції України](#) кожен зобов'язаний неухильно додержуватися [Конституції України](#) та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68). З цього випливає, що особа, яка вчинила діяння, визначене [Кодексом](#) як злочин, і визнана судом винною у вчиненні цього злочину, тим самим порушила вимоги [Конституції України](#), законів України, у тому числі в частині заборони посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

У контексті викладеного зміст принципу справедливості, на невідповідність якому положень частини першої статті 69 [Кодексу](#) наголошується в Рішенні, на мій погляд, полягає в тому, що людина, яка вчинила злочин, має отримати справедливе покарання, а особи, в тому числі фізичні, які постраждали від цього злочину, - справедливе відшкодування.

Й згадано вважаю, що призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, звільнення від кримінальної відповідальності, дострокове звільнення, амністия та інші подібні заходи є не проявами справедливості, а односторонніми актами гуманізму з боку держави до конкретних осіб, які вчинили правопорушення.

Таким чином, на мою думку, справедливість у кримінальному законі полягає насамперед у поновленні порушених прав потерпілого та невідворотності адекватного (справедливого) покарання особи, вину якої доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (частина перша статті 62 [Конституції України](#)).

Відповідно до [Конституції України](#) громадяни є рівними перед законом (частина перша статті 24). З огляду на проблему, яка розглядається, це, зокрема, означає, що призначення покарання особам за протиправне діяння не може ставитися у залежність від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак. Притому до певного (визначеного законом) кола осіб повинна застосовуватися одна й та ж норма кримінального законодавства без будь-якої дискримінації.

Зокрема, як у вітчизняному, так і зарубіжному кримінальному праві не вважається порушенням рівності перед законом залежність міри покарання від посадового статусу особи, яка вчинила злочин.

Наприклад, кваліфікуючою ознакою для передбаченого статтею 157 [Кодексу](#) складу злочину "перешкоджання здійснення виборчого права" є вчинення цього злочину членом виборчої комісії.

Такий же приклад можна навести з Кримінального кодексу ФРН (розділ 28 "Посадові злочини", параграф 332 "Використання службового становища"):

"1. Посадова особа, яка домагається майнової або іншої вигоди або приймає таку вигоду або обіцянку її у майбутньому за здійснення на службі дій, які порушують службовий обов'язок, карається позбавленням волі від 6 місяців до 5 років, у менш тяжких випадках - позбавленням волі на строк до 3 років або штрафом.

2. Якщо подібні діяння здійснює суддя або третейський суддя при відправленні правосуддя, покаранням є позбавлення волі від 1 року до 10 років, а у менш тяжких випадках - позбавлення волі на строк від 6 місяців до 5 років" (2).

Що стосується приписів частини першої статті 69 [Кодексу](#) щодо індивідуалізації кримінальної відповідальності залежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину, то вони є типовими при визначенні конкретного змісту цієї відповідальності і не можуть розглядатися такими, що не відповідають конституційному принципу рівності громадян перед законом.

Суддя Конституційного Суду України В.ІВАЩЕНКО

(1) Ухвала Конституційного Суду України від 26 березня 2002 року [N 21-у/2002](#) про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням компанії "НОУ-ХАУ 1" щодо офіційного тлумачення статей [248-1](#) - [248-9](#) (за винятком статті [248-3](#)) [Цивільного процесуального кодексу України](#) та статті 1 Закону України "Про господарські суди".

(2) Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. - К.: Школяр, 1999. - С.241.

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Вознюка В.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа щодо призначення судом більш м'якого покарання)

1. Зазначеним Рішенням Конституційний Суд України визнав неконституційним положення частини першої статті 69 [Кримінального кодексу України](#) (далі - Кодекс) в частині, що унеможливорює призначення особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (пункт 1 резолютивної частини).

Обгрунтовуючи неконституційність цього положення статті 69 [Кодексу](#), Конституційний Суд України послався на його невідповідність, зокрема, статті 24, частині другій статті 61 [Конституції України](#).

Так, у мотивувальній частині Рішення зазначено, що принцип рівності всіх громадян перед законом - конституційна гарантія правового статусу особи, що поширюється також на призначення кримінального покарання (підпункт 4.2).

Наведене в мотивувальній частині Рішення обгрунтування щодо невідповідності статті 24, частині другій статті 61 [Конституції України](#) положення частини першої статті 69 [Кодексу](#) в частині, що унеможливорює призначення особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, є непереконливим.

2. Відповідно до частини першої статті 24 [Конституції України](#) громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Рівність громадян перед законом означає, що права і свободи, закріплені в законах, мають бути максимально однаковими для всіх громадян виходячи з положень частини другої статті 24 [Конституції України](#). Зазначений принцип фіксує загальне правило неприпустимості встановлення за соціальними або особистими ознаками привілеїв чи обмежень. Водночас є цілком очевидним, що цей принцип, як і будь-який інший, не може бути абсолютним, він може мати винятки.

Принцип рівності громадян перед кримінальним законом полягає в тому, що особи, які вчинили злочини, рівні перед законом і підлягають кримінальній відповідальності незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак. Проте рівність перед кримінальним законом також не може мати абсолютний характер, в тому числі у сфері кримінальної відповідальності, оскільки частина друга статті 61 [Конституції України](#) визначає, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Право, як це загально визнано, є мірилом домірності і рівної юридичної оцінки діянь, ідентичних (тотожних) за своїм змістом і негативними наслідками в межах типових, загальних проявів. Але одне й те ж діяння вчиняється різними людьми і за різних обставин. Через такі явища суб'єкти, які вчинили один і той же злочин, можуть перебувати у становищі юридичної нерівності: одні з них будуть притягнені до кримінальної відповідальності, піддані покаранню, інші - звільнені від зазначених кримінально-правових наслідків. [Кодекс](#), і в цьому його специфіка, певною мірою коригує дію принципу рівності суб'єктів злочину перед кримінальним законом нормами таких інститутів, як звільнення від кримінальної відповідальності (розділ IX, статті 44 - 49), призначення покарання (розділ X, статті 65 - 73), звільнення від покарання та його відбування (розділ XI, статті 74 - 87). Для діянь з різними юридичними властивостями мають визначатися різні за своїм змістом правові наслідки. За межами принципів цих правових інститутів, які зобов'язують враховувати обставини вчинення злочину, особу

винного, кримінальний закон до всіх суб'єктів злочину ставить абсолютно однакові вимоги (заборона або веління), зумовлені конституційним принципом рівності громадян перед законом.

Тому юридично некоректною є теза про те, що притягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності передбачає встановлення в законі єдиних засад застосування (настання) кримінальної відповідальності.

Єдині засади кримінальної відповідальності та призначення покарання не можуть встановлюватися, оскільки це призвело б до порушення принципів справедливості та індивідуалізації кримінального покарання.

Положення статті [65 Кодексу](#) визначають не єдині, а загальні засади призначення покарання з урахуванням вимог його Загальної та Особливої частин. Вони є обов'язковими для суду при призначенні покарання особам, які визнані винними у вчиненні злочину.

Положення статті [69 Кодексу](#) передбачають можливість (право) суду за певних умов призначити суб'єкту злочину більш м'яке покарання, ніж зазначене у санкції статті Особливої частини за конкретний злочин.

Якщо виходити з наведеного в підпункті 4.2 мотивувальної частини Рішення тлумачення поняття рівності перед кримінальним законом осіб, винних у вчиненні злочину, можна було б ставити питання про нерівність суб'єктів злочину, якби його норми не передбачали можливості призначення більш м'якого покарання особам, які вчинили особливо тяжкі злочини.

На думку автора, хибним є висновок про те, що, вирішуючи питання про призначення покарання на підставі частини другої статті [65](#), частини першої статті [69](#), положень відповідних санкцій Особливої частини [Кодексу](#), суди не в змозі реалізувати положення частини другої статті [223](#), пункту 5 частини першої статті [324](#), частини першої статті [334 Кримінально-процесуального кодексу України](#) (далі - КПК України) до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості (підпункт 4.2 мотивувальної частини Рішення).

3. Умотивовуючи Рішення щодо неконституційності положення частини першої статті [69 Кодексу](#), Конституційний Суд України посилається на пункт 2 частини третьої статті [129 Конституції України](#) і наводить положення статті [6](#) Закону України "Про судоустрій України", пункту 5 частини першої статті [367](#), статей [370](#), [372](#), [373](#), пункту 3 частини першої статті [398 КПК України](#) (пункт 5 мотивувальної частини).

Проте положення пункту 2 частини третьої статті [129 Конституції України](#) стосується рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом. Цей принцип реалізується під час цивільного, господарського, кримінального провадження у справах, забезпечує здійснення правосуддя і означає, що при розгляді справ у суді до всіх учасників судового процесу застосовуються однаково норми відповідного процесуального закону, в тому числі і кримінально-процесуального. Ніхто не може бути наділений додатковими правами або звільнений від будь-яких обов'язків, тобто не може мати привілеїв чи обмежень за ознаками, передбаченими частиною другою статті [24 Конституції України](#).

Тому наведене в пункті 5 мотивувальної частини Рішення обґрунтування щодо неконституційності положення частини першої статті [69 Кодексу](#) в частині, яка унеможливає призначення особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, є помилковим.

Суддя Конституційного Суду України В.ВОЗНЮК